

VO'K: 633.7/.9

KBK: 42.14

J-11

XUSHBO'Y RUTA (RUTA GRAVEOLENS L.) O'SIMLIGI URUG'CHILIGI VA KO'CHATCHILIGI

Mo'sinova Muxlisa Tolibjon qizi.

Dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyasi yo'nalishi talabasi.

Jo'rayev Erkin

O'rmonchilik, dorivor o'simliklar va manzarali bog'dorchilik kafedrasini mudiri

Annotatsiya: O'simlikning yer ustki qismi tarkibidagi 0,25-1,2% efir moyi (sineol, penin, limonen, aldegidlar, kislotalar va boshqa birikmalardan tashkil topib) flavonoidlar (asosan rutin), alkaloidlar 0,5-1% gacha furokumarinlar bo'ladi. Furokumarinlardan bergapten va ksantotoksin olingan. Tibbiyotda ruta o'simligining yer ustki qismi preparatlari qon tomirlarning plazmasi hosil bo'lib chiqqan bosh og'rig'i, pnevmoniya, revmatizm, bolalarda tirishish bilan o'tadigan davolashni davolashda mahsulotlar.

Kalit so'zlar: Ruta graveolens L, Rutaceae, detsit, borona, limonen, ksantotoksin, pnevmoniya, kultivatsiya, mola Xushbo'y ruta-Ruta graveolens L., rutados - Rutaceae oilasiga mansub. Balandligi 70 sm. Yoqimli yarim butagacha bo'lgan hid. Poyasi yog'ochsimon, pastki qismi shoxlangan, har yili ko'p yillik novdalar hosil qiladi. Barglari oddiy, umumiy ko'rinishi uchburchak shaklida, ikki yoki uchta gulbarg bilan ajratilgan, kulrang-yashil, tagida uzun sopi bilan bir qatorda joylashgan. Barg plastinkalari cho'zilgan teskari tuxumsimon, uchi to'mtoq, ko'p dog'li (efir moyi saqlanadigan joylar). Gullari yashil-sariq, qalqonsimon to'pgulda to'plangan. Yuqori gullarda 5 ta gul kosasi va gulbarglari, qolganlari 4 ta, otalik 8-10 ta, onalik tugunlari 4-5 ta, yuqorida joylashgan. Mevasi 4-5 kamerali, sharsimon chashka. Iyun-iyul oylarida gullaydi.

O'stirish tafsilotlari. Ruta tabiiy sharoitda O'rta er dengizi, Janubiy Evropa, Osiyo, shu jumladan O'zbekistonda o'sadi. U Rossiya, Ukraina va Belorussiyada katta maydonlarda o'stiriladi. Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasining ayrim sug'oriladigan yerlarining kichik maydonlarida yetishtiriladi. Dorivor ruta o'simligi unumdor, mexanik jihatdan o'rtacha va tuzilgan tuproqlarga ekilsa yoki yer dukkakli ekinlardan ajratilsa yaxshi o'sadi va undan ko'p xom ashyo olish mumkin bo'ladi.

Kuzda shifobaxsh ruta o‘simligi yetishtirish uchun yerlarni tayyorlashdan oldin uni 25-28 sm chuqurlikda haydab, gektariga 20-30 t go‘ng va 40-50 kg fosforli o‘g‘it berib yuboriladi. Erta bahorda, ya'ni mart oyining boshlarida tuproq harorati (10-15 sm qatlamda) 15-20 ° S bo'lganda, ruta urug'lari 1-1,5 sm chuqurlikda ekiladi, qator oralig'i 15 sm, qator oralig'i 70 sm. shuning uchun sabzavotlar ekish uskunalarida etishtiriladi. Ruta urug'lar bilan ko'paytiriladi. O'simlikning urug'i juda kichik bo'lgani uchun u sekin o'sadi. Tuproq etarlicha nam bo'lsa, urug'lar 6-8 kundan keyin unib chiqadi. Namlik yetarli bo'lmagan joylarda ekish bilan bir vaqtda sug'orish uchun uchastkalar olinadi. O'simlik erdan unib chiqqandan so'ng, etishtirish boshlanadi. Rutaning yaxshi rivojlanishini ta'minlash, undan sifatli va mo'l hosil yetishtirish maqsadida qator oralarini kultivatsiya yo'li bilan yumshatib, begona o'tlardan tozalaydi. Chunki begona o'tlar va hasharotlar ko'proq zarar etkazishi mumkin. O'simlik 2-3 ta haqiqiy barg hosil qilganda qatorlar begona o'tlardan tozalanadi va har bir tupda 2-3 o'simlik qoldiriladi. Agar urug'lar to'liq unib chiqmagan bo'lsa, o'sha joylarni to'ldirish uchun begona o'tlar (remong) natijasida o'sib chiqqan baquvvat o'simliklardan foydalanish tavsiya etiladi. Ruta o'simligi vegetatsiya davrida yaxshi o'sishi va rivojlanishi uchun gektariga 40 kg miqdorida sof azot va 20 kg kaliyli o'g'it bilan oziqlanadi. Ikkinchi oziqlantiruvchi ruta o'simligi uyaga kirish davrida gektariga 30 kg azot va 20 kg fosforli o'g'it bilan oziqlanadi. Oziqlantirish har bir sug'orishdan oldin amalga oshirilishi kerak. Sug'orishdan so'ng, ruta o'simligining intervallari yumshatiladi va begona o'tlardan tozalanadi. Ruta o'simligi ozuqa moddalariga talabchan bo'lgani uchun oxirgi oziqlantirishga qadar gullashdan oldin 30 kg azot va kaliyli o'g'it berish bilan tugatiladi. O'sish davrida rutenium birinchi yilda havo harorati va tuproq namligini hisobga olgan holda 7-8 marta sug'oriladi. Ruta o'simligi ikkinchi yilda meva beradi. Ikkinchi va keyingi yillarda sug'orish va oraliq ekishlar soni sezilarli darajada kamayadi va uni oziqlantirish xom ashyo yig'ib olingandan keyin amalga oshiriladi. Uning xomashyosi vegetatsiya davrida gullash davrigacha ikki marta yig'ib olinadi. Ruta mahsuloti yerdan 5 sm balandlikda qoldirib, pichan yoki silos yig'ish mashinasi bilan yig'iladi. Ravon o'simligi vegetatsiya davrida yaxshi parvarishlansa (o'g'itlash, sug'orish, oraliq ekish, zararkunanda va kasalliklarga qarshi), gektariga 4-5 t yashil massa, 600-700 kg quruq mahsulot (barglari, gul) va 80-90 kg urug' olish mumkin. . Barcha madaniy o'simliklar singari, o'rgimchak oqadilar, hasharotlar lichinkalari, barg sharbati vegetatsiya davrida ruta o'simligiga ko'proq zarar etkazadi. Kasallikning oldini olish uchun 10% oltingugurtli kaloid suspenziyasi va bargli eritma bilan davolanadi. Har qanday tuproqda muvaffaqiyat qozonadi, lekin quruq quruq tuproqda qattiqroq bo'ladi. Ochiq quyoshli joyni afzal ko'radi. Qisman soyali himoyalangan quruq joyni afzal ko'radi,

lekin to'liq quyoshda muvaffaqiyat qozonadi. Yaxshi qurigan yoki toshloq tuproqni afzal ko'radi. Tuproqdagi ohakni yaxshi ko'radi. O'rnatilgan o'simliklar qurg'oqchilikka chidamli. Taxminan -10°C gacha, quruq tuproqda o'stirilganda pastroq haroratga chidamli. Ko'pincha oshpazlik va dorivor o't sifatida etishtiriladi, ba'zi nomlari bor navlari. Ko'kargan barglar apelsinga o'xshash yoqimli hidga ega. Bu nafas olish uchun eng yoqimli o'tlardan biridir. Rue o'z hidini ajoyib tarzda chiqaradi. Efir moyi barg yuzasi ostidagi bo'shliqda joylashgan bo'lib, uning ustida o'rtadagi bo'shliq bilan teshilgan hujayralarning yupqa qatlami joylashgan. Hujayralar shishadi va ichkariga egilib, ostidagi efir moyini bosadi, u barg yuzasiga suriladi va u erda chiqariladi. Rue ko'plab boshqa turlar uchun yomon o'simlik bo'lib, adaçayı, karam va shirin rayhon bilan yomon o'sadi. Bu atirgul va malina uchun yaxshi hamrohdur. Bu jinsdagi o'simliklar asal qo'ziqoriniga juda chidamli. Xususiyatlari: Jozibali barglar, qutulish mumkin, Shimoliy Amerikada mahalliy emas, Kesilgan gullar uchun mos, Quritilgan gullar uchun mos. Rue barglari butun vegetatsiya davrida yig'ib olinishi mumkin, ammo eng yaxshi vaqt bahorning oxiri - yozning boshi, gullashdan oldin. Rue odatda bahorning oxiridan yozning boshiga qadar, odatda may va iyul oylarida (Shimoliy yarim sharda) gullaydi. Rue nisbatan sekin o'sadigan o'simlik bo'lib, to'liq o'sishi va etukligiga erishish uchun taxminan 2-3 yil kerak bo'ladi. Rue odatda o'z-o'zidan unumdor.

O'simliklarni ko'paytirish. Urug' - eng yaxshi sovuq ramkaga pishishi bilan ekilgan, uni bahorning boshidan o'rtalariga qadar sovuq ramkaga ekish ham mumkin. Ular ishlov berish uchun etarlicha katta bo'lganda, ko'chatlarni alohida idishlarga soling va birinchi qish uchun issiqxonada o'stiring. Oxirgi kutilgan sovuqdan keyin bahor oxirida yoki yozning boshida ularni doimiy joylariga eking. Bahorning oxirida yosh kurtaklarning kesilishi. Yarim pishgan yog'ochning so'qmoqlari, iyul/avgust oylarida ramkada. Juda oson. Yozning boshida qatlamlash. Qadimgi o'simliklar ko'pincha o'z-o'zidan qatlamlanadi.

Tibbiy maqsadlarda foydalanish. O'simliklar kelajak uchun o'simliklardan foydalanishning har qanday salbiy ta'siri uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olmaydi. Dorivor o'simlikni ishlatishdan oldin har doim mutaxassisdan maslahat so'rang.

Xulosa: Ruta maishiy dori sifatida uzoq vaqtdan beri foydalanish tarixiga ega, ayniqsa ko'zlarni kuchaytiruvchi ta'siri uchun qadrlanadi. O'simlik tarkibida flavonoidlar (ayniqsa, rutin) mavjud bo'lib, ular kapillyarlarning mo'rtligini kamaytiradi, bu o'simliklarning ko'zni mustahkamlovchi obro'sini tushuntirishi mumkin. Uni ichkarida qo'llashda ehtiyot bo'lish tavsiya etiladi, ammo katta dozalarda

u zaharli bo'lib, homilaning tushishiga ham olib kelishi mumkin. Butun o't abort, antelmintik, antidot, spazmolitik, karminativ, qusish, emmenagogue, ekspektoran, gemostatik, oftalmik, qizarib yuboruvchi, kuchli ogohlantiruvchi, engil oshqozon va uterotonikdir. Yangi kurtaklarning tepalari dorivor jihatdan eng faol bo'lib, ular o'simlik gullashidan oldin to'planishi kerak va ularni yangi yoki quritilgan holda ishlatish mumkin. Infuzion isteriya, yo'tal, meteorizm va boshqalarni davolashda qo'llaniladi. O'simlik sharbati quloq og'rig'ini davolashda va bir-ikki barg chaynashda bosh aylanishi, asabiy bosh og'rig'i, yurak urishi va hokazolardan tezda xalos bo'lishi aytiladi. O'simlikda topilgan alkaloid abort qiluvchi, yallig'lanishga qarshi va spazmolitik ta'sirga ega. Gomeopatik vosita gullash boshlanishidan biroz oldin yozning boshida yig'ib olingan yangi o'tdan olinadi. Bu ko'zning zo'riqishi, bosh og'rig'i va cho'zilish kabi turli xil shikoyatlarni davolashda qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov.O', Ergashev.A, Abzalov.A, Yo'lchiyeva.M, Mustafaqulov.D “Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi” Toshkent-2020 (54-56 betlar)
2. O'zbekiston respublikasi Sog' hosil Saqlash Vazirligi Toshkent Farmatsevtika Insituteti “Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi va ekologiya” Toshkent – 2018 yil (55-58 betlar)
3. A.A.Matkarimova, T.X. Mahkamov, M.M. Maxmudova, X.Ya. Azizov, G.B.Vaysova “Botanika” Toshkent – 2020 yil.
4. Kannan, UV Babu Ruta graveolensning o'ziga xosligi va farmakognoziyasi Linn R.
5. Abduraimov O.S., Mamatqulova IEO'zbekiston florasidagi ayrim dorivor va ziravor turlarning ahamiyati. «Fan, ta'lim va texnikani innovatsion rivojlantirish masalalari» Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjuman materiallari to'plami. 2022 yil 12 aprel, Andijon.B. 335-338.
6. Barabanov E. I. Botanika: talabalar uchun darslik. oliy darslik muassasalari. - M. : nashriyot uyi. Markaz "Akademiya", 2006. - B. 241. - 448 b. - ISBN 5-7695-2656-4 .
7. Blinova K. F. va boshqalar. Botanika-farmakognostik lug'at: Ma'lumotnoma. nafaqa / Ed. K. F. Blinova, G. P. Yakovleva. - M. : Yuqori. shk., 1990. - B. 233. - ISBN 5-06-000085-0 . 2014 yil 20 aprelda arxivlangan .

8. Qishloq xo'jaligi o'simliklarining dorivor xususiyatlari / Ed. M. I. Borisova. - Minsk: Urajai, 1974. - S. 105. - 336 p.
9. Kovaleva N. G. Xushbo'y hid // O'simliklar bilan davolash. O'simlik tibbiyoti bo'yicha insholar . - M .: Tibbiyot, 1972. - S. 214. (mavjud havola)
10. Vvedenskiy A. I. Genus 843. Ruta - Ruta L. // SSSR florasi = Flora URSS : 30 jildda / ch. rahbarligida va ostida boshlangan. ed. V. L. Komarova . - M .; L .: SSSR Fanlar akademiyasining nashriyoti , 1949. - V. 14 / ed. jildlar B.K. Shishkin , E.G. Bobrov . - B. 199-200. - 790 s. - 4000 nusxa.
11. Rue, rue oilasining o'simlikidir // Brokxaus va Efron entsiklopedik lug'ati : 86 jildda (82 jild va 4 qo'shimcha). - Sankt-Peterburg. , 1890-1907.
12. Ruta graveolens L. Ruta graveolens // Dorivor o'tlar va o'simliklar
13. Maxlayuk V.P. Ruta xushbo'y. Ruta graveotens L. // Xalq tabobatida dorivor o'simliklar.
14. Ruta graveolens L. IPCS Poisons Information Monograph (PIM) 475 . IPCS . 2014-yil 19-martda olingan. Arxivlangan 19-mart, 2014-yil.